

Egy régi török nőnévképzőről

A 13. és 14. század török és mongol népeinek történetéről szóló mongol, kínai és mohamedán kútfőkben sokszáz egykor élt személy neve van feljegyezve. E személyek nevei a kor történetének kutatása szempontjából elsőrendű jelentőségűek. Ahhoz azonban, hogy ezeknek a személyeknek a neveit a történeti kutatások számára felhasználhatóvá tegyük, el kell végeztünk névtudományi elemzésüket. A magam részéről első lépésként a Mongolok titkos története mintegy négyszázharminc személynevet vettem célba.¹ Munkám során természetesen figyelembe vettem, tanulmányoztam és feldolgoztam — más egyebek mellett — a már említett kínai és mohamedán forrásokban előforduló személyneveket is. Nemcsak azért voltam figyelemmel ezekre a forrásokra, mert a bennük szereplő személyek egész sokasága a Mongolok titkos történetében is szerepel, hanem mert ily módon még bőségesebb névanyaghoz jutván, a Titkos történet személyneveinek értelmezéshez nyertem értékes segítséget. Ez a 13—14. század török és mongol személynévadására való tágabb kitékintés, a vizsgált anyagnak ez a szükségszerű kibővítése vezetett el a névszóból névszót képező *.lün* (azaz *.lun/.lün*) kicsinyítő, vagy becéző nőnévképző kérdéséhez is, amelyről most írandó vagyok.

A mongol; kínai és mohamedán kútfőkből² a következő *.lün* képzős nőneveket sorolhatom fel:

1. *Abalun* Tutkak felesége, kongkiran (Jüan-si, HAMBIS 1954, 61). Vö. r.-tő. *apa* 'idősebb nőrokon, nővér; anya'.

2. *Altalun* Dzsingisz kán leánya (RASID-ED-DIN I/1, 164. *Altaluqan*-ként is említve van. Erről később). Vö. mo. *altan* 'arany'.

3. *Bayalun* Dzsingisz kán unokájának, Toluj kán fiának, Möngkének a leánya (Jüan-si, HAMBIS 1954, t. 4, 32, RASID-ED-DIN II, 127, ill. BOYLE 1971, 197), valamint Dzsingisz kán másik unokája, Toluj fia Temür Bukának

¹ BESE LAJOS, Some Turcic personal names in the Secret History of the Mongols. AOH 32 (1978), 353.

² A következő kútfőkből idéztem: Histoire secrète des Mongols par (sic!) LOUIS LIGETI. Budapest 1971, ill. A mongolok titkos története. Mongolból fordította LIGETI LAJOS. Budapest 1962; RASID-ED-DIN, Сборник летописей I/1—2, II. Москва—Ленинград 1952—1960, ill. The Successors of Genghis Khan. Translated from the Persian of Rashid-al-Din by J. A. BOYLE. New York—London 1971 (ez a kötet az orosz kiadás II. kötetével azonos tartalmú szövegváltozat fordítása);—The History of the World-Conqueror by 'Ala-ad-Din 'Ata-Malik JUVAINI. Translated from the text of Mirza Muhammad Qazvini by J. A. BOYLE. I—II. Manchester 1958; PELLIOU-HAMBIS, Histoire des campagnes de Gengis khan. Cheng-wou ts'in-tcheng lou. Tome I. Leiden 1951; LOUIS HAMBIS, Le chapitre CVII du Yuan-che. Leiden 1945; LOUIS HAMBIS, Le chapitre CVIII du Yuan-che. Tome, I. Leiden 1954.

kongkiran származású felesége (RASID-ED-DIN II, 71, ill. BOYLE 1971, 106) viselte ezt a nevet. Vö. mo. *bayan* 'gazdag'.

4. *Boralun* Kuli fiának, Tümeckenek a felesége (RASID-ED-DIN II, 69, ill. BOYLE 1971, 104), valamint Kuli másik fiának, Tümennek a felesége (RASID-ED-DIN II, 70, ill. BOYLE 1971, 104–105) viselte ezt a nevet. Vö. hakasz *pora* 'szürke (lószínnév); férfinév', tuva, alt., kirk. *boro* 'szürke'.

5. *Buqalun* Mukali felesége (Jüan-si, HAMBIS 1954, 77). Vö. r.-tö. *buqa* 'bika', ill. mo. *buqa* id. a régi törökből.

6. *Buyulun* Dzsingisz kán ükunokájának, Konicsinak felesége, merkit származású (RASID-ED-DIN II, 69, ill. BOYLE 1971, 101, 103). Vö. r.-tö. *buyu* 'szarvas', ill. mo. *buyu* 'hímszarvas' a régi törökből.

7. *Ča'alun* (olvasd *Čaqalun* ~ *Čayalun*-nak) a merkit Toktoa beki leánya (Titkos történet §157). Vö. kmo. *čaga* 'gyermek'. Ez török jövevényszó a közép-mongolban. Lásd pl. kaz. nyj.-i *čaga*, türkm. *čaga* 'gyermek'. Talán ezt a nevet viselte még *Čalun* (*Ča'alun*-ból?) is, aki Botu fia Temeken feleségként van említve (Jüan-si, HAMBIS 1954, t. 4, 30).

8. *Köklün* Konicsi második fiának, Bacsirtajnak a felesége, kereit származású (RASID-ED-DIN II, 69, ill. BOYLE 1971, 103. BOYLE olvasata *Kökelün*). Vö. r.-tö. *kök* 'kék', ill. mo. *köke* id.

9. *Nomolun* Kacsi külüg felesége, dzsalair származású (Titkos történet §46; RASID-ED-DIN I/1, 92, I/2, 18, 20. Ez utóbbi forrásban *Monolun* alakban Menen Tudun feleségként van említve.). Vö. mo. *nomon* 'vakondok'.

10. *Ö'elün* ~ *Hö'elün* (ovasd *Ögelün* ~ *Högelün*-nek) Dzsingisz kán anyja, a kongkiranok közé tartozott olkunuotok közül. (Nevét valamennyi forrás gyakran említi.) Vö. r.-tö. *ögü* 'okos, bölcs'.

11. *Qarilun* a tajcsiut Togoril felesége (RASID-ED-DIN I/1, 182). Vö. r.-tö. *qari* 'öreg, vén', kirk. *karı* 'öreg (-ember, -asszony)', oszm. *karı* 'asszony, feleség; öregasszony' stb.

12. *Qutulun* Kasi fiának, Ögedej kán unokájának, Kajdunak leánya (*Qutulun čaga*-ként említve; RASID-ED-DIN II, 13–6, ill. BOYLE 1971, 26–7), valamint Konicsi fiának, Bajannak argun (?) népbeli felesége (RASID-ED-DIN II, 67, ill. BOYLE 1971, 101–2) viselte ezt a nevet. Vö. kirk. *kutu*, kkalp. *kuti* 'láda, szelence, ládikó'.

13. *Tegülün* női név (Jüan-si, HAMBIS 1954, 163). Vö. r.-tö. *tegü* 'darab'. Másként HAMBIS, i. h.

14. *Temülün* Dzsingisz kán húga (Titkos történet §60, 79, 99), valamint Badura felesége (Jüan-si, HAMBIS 1954, t. 4, 30, 77) viseli ezt a nevet forrásainkban. Vö. mo. *temür* 'vas', ill. r.-tö. *temir*, *temür* id.

15. *Tümelün* Dzsingisz kán negyedik leánya (JUVAINI, BOYLE 1958, 174–175, 177). Vö. mo. *tümen* 'tízezer', ill. r.-tö. *tümen* id.

16. *Yisülün* Dzsingisz kán egyik tatár származású felesége (RASID-ED-DIN I/2, 71, 267, 271; a Titkos történet §155–6, 254, 265, 268 *Yisüi*-ként említi), valamint Csagadaj kán kongkiran származású felesége (RASID-ED-DIN II, 88–89, ill. BOYLE 1971, 135–7, JUVAINI, BOYLE 1958, 272) viselték ezt a nevet. Vö. mo. *yisün* 'kilenc'.

Úgy látszik azonban, hogy a szabály alól voltak kivételek is, mert két *JUn* képzős férfinévre is van adatunk:

17. *Yebülün* (Jüan-si, HAMBIS 1954, 57). Vö. r.-tö. *jepün* 'élénk vörös, bíborszínű'. (A név olvasata lehet *Ebulün* is.)

18. *Qurlun* a kirgizek főnöke (RASID-ED-DIN I/1, 151). Vö. r.-tö. *qur'öv*.³

A fenti személynevekben előforduló den. nom. *.IUn* nőnévképző jelle-
gére már PELLIOU (vö. pl. PELLIOU-HAMBIS 1951, 283) is utalt, azonban úgy
látszik, hogy HAMBIS⁴ volt az első, aki a *.IUn*-t kifejezetten *mongol* nő-
névképzőnek nevezte. Ez az értelmezés azután széles nyilvánosságot kapott
N. POPPE⁵ munkáiban, és helyes voltát — tudomásom szerint — eddig senki
sem vonta kétségbe. A den. nom. *.IUn* nőnévképző jellegét magam sem vita-
tom, annál inkább mongol voltát, pontosabban mongol eredetét. Mielőtt azon-
ban erre vonatkozó érveimet kifejteném, legyen szabad két dologra felhívnom
az olvasó figyelmét. Egyrészt úgy látom, hogy az említett szerzők nem az itt
felsorolt valamennyi személynév ismeretében mérlegeltek, mondtak véleményt
a *.IUn* képzőről. Másrészt sem HAMBIS, sem POPPE tulajdonképpen nem bizo-
nyították be semmivel sem azt, hogy ez a *.IUn* mongol képző, csak éppen rá-
fogták, hogy az.

Mindazonáltal vannak dolgok, amelyek a den. nom. *.IUn* képző mongol
voltát látszanak igazolni. Így például valószerű feltevés, hogy Dzsingisz kán
családja nőtagjainak *Altalun*, *Bayalun*, *Temülün*, *Tümelün* neveit, éppen mert
azok köznévi megfelelői mongol szavak,⁶ mongol neveknek, következésképp
e nevekben előforduló *.IUn* képzőt mongol képzőnek tekintjük. Csakhogy a
.IUn képzős neveket viselő nőszemélyek közül négy a kongkiranok (ill. az ol-
kunutok), kettő a merkiték, egy-egy pedig a tatárok, a dzsalairok, a kereitek,
illetőleg az argunok közül való volt. Hat nőszemély etnikai hovatartozandósága
pedig a forrásokból nem volt megállapítható. Itt most nincs lehetőség annak

³ És végezetül RASID-ED-DIN krónikájából, valamint a Jüan-siből maradt néhány
női név (*Muqlun*, *Nalun*, *Nulun*, *Nu'ulun*, *Nülun*, ill. *Talun*), amelyek feltehetően a
.IUn nőnévképzővel képzett nevek közé tartoznak, amelyeket azonban most olvasati,
vagy értelmezési nehézségek miatt nem vettem figyelembe.

Itt jegyzem meg, hogy a személynevek értelmezésében, köznevekkel való azonosítá-
sában a lehető legnagyobb egyszerűsége törekedtem. E törekvésnek megfelelően
mellőztem szótári adatok sokszor felesleges felsorolását a török és a mongol nyelvek egész
sorából. (A r.-tö. rövidítés is itt csak annyit jelent, hogy vö. Древнетюрский словарь.
Leningrad 1969.) Nem foglalkoztam azzal sem, hogy milyen indítékok alapján azonosít-
tottam neveket ezzel, vagy azzal a köznévvvel. Egy-két vitatható azonosítást leszámítva
erre amúgy sem lett volna szükség. Ugyanakkor az ilyenfajta részletproblémák kifejtése
szétfeszítette volna dolgozatom kereteit. A Titkos történet személyneveiről készülő
könyvemben ezek az egyébként fontos részletek is a jelentőségüknek megfelelően lesznek
megtárgyalva.

⁴ LOUIS HAMBIS, Grammaire de la langue Mongole écrite. Paris 1945. 1.

⁵ Vö. NICHOLAS POPPE, Grammar of Written Mongolian. Wiesbaden 1954, 43,
POPPE, Introduction to Mongolian Comparative Studies. Helsinki 1955, 239, POPPE,
On Some Proper Names in the Secret History. UAJb. 47 (1975), 161—167.

Egy helyen (1975: 164) POPPE ezt írta: „The suffix *-lun* has been mentioned for
the first time by Hambis. [Mint láttuk, ez nem így van. — BESE.] It is also found in the
names of Buriat epic characters, namely those of the wives of the main heroes. The rule
is that the wife of the main character has a name which is formed with the suffix *-lan/-len*
< **lun/*lün* from the name of her husband. Thus, when the king's name is *altan xān*
'Golden Khan', his wife's name is *altalan xatan*; when the king's name is *müngeŋ xān*
'Silver Khan', the wife's name is *müngelen xatan*, etc. Some female characters of the
Buriat shamanist pantheon also have names ending in this suffix, e. g. *mengelen xatan*
ürün 'Elder Sister Queen Mengelen'. It is to be noted that the names of ordinary women,
such as servants, do not end in *-lan/-len* in Buriat epic sagas.” Ez fontos megfigyelés.
Másutt foglalkozni is fogok még vele, mostani mondanivalóm szempontjából azonban
másodlagos jelentőségű.

⁶ Vö. mo. *altan* 'arany', *bayan* 'gazdag', *temür* 'vas', *tümen* 'tízezer'.

megvitatására, hogy vajon a kongkiranok, a tatárok, a kereitek, vagy akár a dzsalairok törökök voltak-e, ahogy én gondolom, vagy mongolok. Mindenestre tekintélyes nevű kutatók vallják, hogy ezek a nemzetségek, ill. nemzetiségekből szerveződött népalakulatok a 13. században mongolok voltak. Akik pedig ezt gondolják, természetesen fontos bizonyíték gyanánt könyvelhetik el, hogy pl. a kongkiran *Bayalun*, a kongkiran, ill. a tatár *Yisülün*, a dzsalair *Nomolun* nevének köznévi megfelelője mongol szó. Márpedig ez a *IUn* képző mongol voltának újabb bizonyítéka lenne. Azonban nem szabad megfélemlenünk arról, hogy ezeknek a nemzetségeknek, népcsoportoknak az etnikai hovatartozandósága szabatos módon ma még nincs bebizonyítva. Ugyanakkor az exogámia okán, és más, itt most nem részletezhető körülmények folytán, ezek az egyébként tartósan egymás mellett élt nemzetségek, nemzetségi csoportosulások etnikailag a legtöbbször amúgy sem lehettek teljesen „tiszták”, legfeljebb csak arról lehetett szó, hogy a török, vagy a mongol elem határozta-e meg etnikai arculatukat. Ilyenformán a szerintem török etnikumú kongkiranok, tatárok, kereitek és dzsalairok között is előfordulhattak mongol nevet viselő személyek, mint ahogyan pl. Dzsingisz kán dédunokájának, *Qutulun*-nak a neve török szóból lett képezve. Úgy látszik tehát, hogy az etnikum oldaláról a *IUn* képző nem mongol eredetére kellő bizonyítékokat nemigen nyerhetünk.

Talán közelebb jutunk a kérdés megoldásához, ha azokat a szavakat fogjuk vallatóra, amelyekből a *IUn* képzős neveket képezték. Ezek közül a szavak közül az *altan* 'arany', *bayan* 'gazdag', *buqa* 'bika', *buyu* 'hímszarvas', *nomon* 'vakondok', *temür* 'vas', *tümen* 'tízezer', *yisün* 'kilenc', ill. *čaga* 'gyermek' már a 13–14. századi mongolból is bőven van adatolva, és az utóbbi kivételével — amely napjainkban a mongol szókészletben már nem létezik — a többi szó minden mai mongol nyelvben, ill. nyelvjárásban az alapszókészletbe tartozik. Igaz viszont, hogy talán a *nomon* 'vakondok', és a *yisün* 'kilenc' kivételével ezek a szavak egykoron mind a török nyelv(ek)ből kerültek a mongolba.⁷ Ez pedig tovább bonyolítja a dolgot, mivel így a *Buqalun*, *Buyulun*, *Ča'alun*, *Temülün* és *Tümelün* e korban egyaránt lehetett török személynév is, meg mongol személynév is. A nehézségeket még olvasati problémák is tetézik, mert pl. *Köklün* nevét RASID-ED-DIN krónikája másik változata alapján BOYLE *Kökelün*-nek olvassa (vö. r.-tö. *kök* 'kék' ~ mo. *köke* id.). Mindenek ellenére azonban az *Altalun*, *Bayalun*, *Nomolun* és *Yisülün* kétségkívül mongol köznévből képzett nevek, és ezért még mindig van alap arra, hogy a den. nom. *IUn*-t mongol képzőnek tekintsük.

Néhány *IUn* képzős személynév, úgymint az *Abalun*, *Ö'elün*, *Qarilun*, *Qurlun* és *Yebülün* köznévi megfelelője⁸ viszont már nem igazolható a mongol szókészletből, hanem csakis a törökből. Természetesen elvileg nem lehet semmi akadályja annak, hogy török szavakhoz mongol képzők járuljanak annak ellenére, hogy a tapasztalat szerint általában általában ennek az ellenkezője történt meg a

⁷ Vö. r.-tö. *altun* 'arany', *buqa* 'bika', *buyu* 'szarvas', *kök* 'égszínkék', *temür* ~ *temür* 'vas', *tümen* 'tízezer', türkm. *čaga* 'gyermek'. A mo. *bayan* ebben a formában a török nyelvekből nem igazolható, azonban csaknem bizonyos, hogy r.-tö. *baɣ* 'gazdag' .an/.än kicsinyítő származéka lehet.

⁸ Vö. r.-tö. *apa* 'nővér, anya', *ögä* 'bölc', *qari* 'öreg, vén', *tegu* 'darab', *jepün*, 'bíborvörös', *qur* 'öv'. A *Boralun Bora*. (vö. hakasz *pora* 'szürke (lőszínnév)' tövérol itt most csak azt jegyezni meg, hogy nem a közép-mongol *boro* 'szürke' alakban fordul elő. Lásd ehhez még a *Bora*, *Boračar*, *Boralqi*, *Boraltai* személynéveket RASID-ED-DIN-nél (BOYLE 1971).

török—mongol nyelvi kapcsolatok történetében.⁹ Mindenesetre ezek a kifejezeten török szavakból alkotott *.IUn* képzős személynevek már lehetőséget adnak arra, hogy a den. nom. *.IUn* nőnévképzőt esetleg a török nyelvből próbáljuk magyarázni. Ezekből a török szavakból képzett személynevekből ugyanis arra a következtetésre jutottam, hogy a *.IUn* nőnévképző, és a török nyelvi *.lAn* (azaz *lan/län*) kicsinyítő között egy sajátos kapcsolat mutatható ki. Mielőtt azonban erről való elgondolásomat kifejténém, legyen szabad néhány szót szólnom magáról a török den. nom. *.lAn* kicsinyítő, becéző képzőről.

A 13—14. századra vonatkozó mongol, kínai és mohamedán forrásokból eddig csak két olyan személynevet sikerült találnom, amelyikben a *.lAn* kicsinyítő képző jelenléte vitán felül igazolható. Az egyik név a dzsalair Dzsocsi Tarmala fiának *Erlen*-nek (vö. r.-tö. *er* 'férfi; hős') a neve (RASID-ED-DIN I/1, 93), a másik pedig Dzsingsiz kán egyik főemberének, az arulat *Ögölen*-nek (vö. r.-tö. *ögü* 'böles') a neve (Titkos történet §120).¹⁰ A kevés előfordulásnak az okát itt most nem részletezhetem. Mindenesetre feltűnő, hogy a mai török nyelvek szóképzésével foglalkozó munkák legtöbbször meg sem említik a *.lAn*-t, máskor pedig csak egyes szavakban előforduló ásatag képzőként tartják nyilván.¹¹

Ami pedig a den. nom. *.lAn* és *.IUn* képzők általam feltételezett kapcsolatát illeti, ez több síkon látszik igazolhatónak. Először is mind a *.lAn*, mind a *.IUn* névszóból névszót képez, és előfordul személynevekben. Szintaktikai tulajdonságaik között tehát alapvető egyezés van. Másodszor pedig csupán egyetlen hangalaki — az *A : U*, vagy másként illabiális : labiális — ellentét különbözteti meg őket egymástól. A régi törökben több illabiális hangrendű képzőnek nem volt labiális változata. Ilyen képzőknek ismertük pl. a den. n. *.lAn*, és *.nA* (azaz *na/nä*) kicsinyítő képzőket is. Azonban a 13. században élt *Belgünütei* és *Bügünütei* nevében előforduló *.nU.tAi* kicsinyítő képzőborkorban a *.nA* labiális *.nU* változata is megjelenik (vö. BESE 1978, 361). Ez a labiális változat a tőszók (vö. r.-tö. *belgü* 'jel, ismertető jel', *bügü* 'böles') labiális hangrendjéhez való illeszkedés következményeként jött létre, és a XIII. századot megelőző török nyelvállapot felől nézve valószínűleg újításnak is számít. A *.IUn* nőnévképző ily módon nem igazodott a tőszó magánhangzó rendjéhez, hiszen illabiális és labiális hangrendű szavak mögött egyaránt megjelenhetett (vö. pl. *Altalun*, *Bayalun*, *Nomolun*, *Qutulun* stb.). A *.lAn* és *.IUn*

⁹ A török-mongol nyelvi kapcsolatok e bonyolult kérdésköréből legutóbb EVEN HOVDHAGEN (The Mongolian suffix *lig* and its Turkic origin. Researches in Altaic Languages. Budapest 1975, 71—77) írt szép cikket.

¹⁰ Ez a képző fordul elő még pl. a türkmén *Göklen* (vö. *gök* 'égszínkék', r.-tö. *kök* id.) nemzetségnévben is. (Vö. NÉMETH GYULA, A török—magyar törzsnévadás korszakai. Névtudományi Előadások. NyttudÉrt. 70 [1970], 231) Németh Gyula *Göklen* 'Kékely' értelmezése elhibázottnak tűnik.

¹¹ Vö. pl. B. O. Орузбаева, Словообразование в киргизском языке. Фрунзе 1964; Т. М. Гарипов, Башкирское именное словообразование. Уфа 1959, 109; Э. В. Севортыя, Аффиксы именного словообразования в азербайджанском языке. Москва 1966. 338.

A den. nom. *.lAn* kicsinyítő képző története külön tanulmányt is megérne. Mindenesetre úgy látszik, hogy az idők folyamán sok török nyelvben kiszorult a használatból. Jellemző, hogy pl. a tuvaiban a *.lAn*-nak hangtörténetileg szabályosan megfelelő *.dAn* kicsinyítő képző már inkább csak öregek beszédében használatos. A *.dAn* szerepét más képző vette át. Így pl. a lehetséges, és teljesen szabályos *akdan* 'fehérke' (*ak* 'fehér'-ből), *kökden* 'kékecske' (*kök* 'kék'-ből) helyett ma *akšil*, ill. *kökšil* használatos a tuvaiban. (Budapestben tanuló tuvai származású egyetemi hallgató szíves közlése.) Lásd még pl. a kaz. *qaldan* (*qal* 'anyajegy'-ből), *Taltan* (*tal* 'fűzfá'-ből), *Tastanbek* (*ias* 'kő'-ből; *bek* 'erős; úr'), *Taudanbek* (*tau* 'hegy'-ből), stb. férfineveket.

képzők egymáshoz való viszonya a hangalak terén tehát minőségileg más jellegű, mint az előbb említett *.nA* képző *.nU* változatáé volt. Ez az eltérő jelleg abban mutatkozik meg, hogy a den. nom. *.lAn* előfordul köznevekben és tulajdonnevekben, de a személyneveket illetően csak férfinevekben. A *.lUn* képző viszont köznevekben nem fordul elő, a tulajdonnevekben pedig általában csak női nevekben. A *.lAn* és *.lUn* képzők viszonya ezek szerint már inkább egyfajta co-variancia viszony.

Ami a jelentést illeti, a török den. nom. *.lAn* kicsinyítő, becéző képző, és ezért *.lUn* co-variánsának is ilyen jelentést kellene hordoznia. Úgy gondolom, hogy ezt közvetett módon bár, de bizonyítani lehet. Ismeretes, hogy a török személynevekben előforduló den. nomen képzők, ha csak éppen nem olyanok, mint pl. a *.luγ* képző a r.-tő. *Qutluγ* (vö. r.-tő. *qutluγ* 'szerencsés' *qut* 'szerencsés'-ből) férfinévben, túlnyomórészt kicsinyítő, vagy becéző képzők, illetve ilyen képzőkből létrejött képzőbokok.¹² Nos, forrásainkban az *Öge* (vö. r.-tő. *ögü* 'bölc's'), az *Ögöcer*, *Ögedei* ~ *Ögödei*, *Ögölei*, *Ögölen* férfinevek mellett az *Ö'elün* ~ *Hö'elün* női név is előfordul. A férfinevek *.čAr*, *.dAi*, *.lAi* és *.lAn* képzői mind kicsinyítő, vagy becéző képzők. Ilyenformán ezek a személynevek egy különleges névcsaládot alkotnak. Véleményem szerint e névcsalád kicsinyítő képzőire, de közülük is különösen az *Ögölen* *.lAn*-jára való tekintettel, az *Ö'elün* ~ *Hö'elün* női név is ebbe a kicsinyítő-, vagy becéző képzős névcsaládba tartozik. De ha ez így van, akkor ez a példa a *.lUn* képző kicsinyítő, becéző jelentésének az egyik bizonyítéka.

A régi török személynevekben igen gyakran előfordul a den. nomen *.qan/.kän* kicsinyítő képző. Pl. *Balaqan* (vö. kirm., türkm. *bala* 'gyermek') Dzsocsi kán unokája (RASID-ED-DIN II, 74—81, ill. BOYLE 1971, 111, 122—123), *Töteken* (vö. kkalp. *töte*, kirm. *tötö* 'egyenes; nyílt') Batu unokája, Möngke Temür fia (RASID-ED-DIN II, 72, ill. BOYLE 1971, 109), illetve *Töteken* Dzsocsi kán unokájának, Jiszü Bukának fia (RASID-ED-DIN II, 76—7, ill. BOYLE 1971, 114), *Toquqan* (vö. r.-tő. *toqu* 'csat az övön') Batu fia (RASID-ED-DIN II, 72—3, 82—3, ill. BOYLE 1971, 108), stb. Ezt itt azért említettem, mert a *.lUn* nőnévképző ezzel a török *.qan/.kän* kicsinyítő képzővel *luqan/.lügen* formában képzőbokrot alkotott, és ez a képzőbokr is kizárólag nőnevek képzésére szolgált. Pl. *Alataluqan* (vö. mo. *altan* 'arany') Dzsingisz kán leánya (RASID-ED-DIN I/2, 70, 269; RASID-ED-DIN I/1, 164-en *Altalun*-ként említve), *Bayaluqan* (vö. mo. *bayan* 'gazdag') női név (Jüan-si-, HAMBIS 1954, 32), *Qutluqan* (vö. r.-tő. *qut* 'szerencse') Dzsocsi kán unokájának Siremünnek a felesége, szüldüsz származású (RASID-ED-DIN II, 76, ill. BOYLE 1971, 114). Igen tanulságos még Dzsocsi kán dédunokája Konicsi kongkiran származású feleségének *Toquluqan*-nak (RASID-ED-DIN II, 67, ill. BOYLE 1971, 101) a neve, amely *Ö'elün* ~ *Hö'elün* nevéhez hasonlóan a *Toqu* (vö. r.-tő. *toqu* 'csat az övön') Melik fia, *Ögödei* kán unokája (RASID-ED-DIN II, 17, Jüan-si-, HAMBIS 1954, 84), *Toquqan* Batu fia (lásd fentebb), *Toquč* Dzsocsi kán dédunokája (RASID-ED-DIN II, 76, ill. BOYLE 1971, 113) nevekkal alkot kicsinyítő képzős névcsaládot.

¹² Csak néhányat sorolok fel ezek közül. Pl. *.i* (*Ačai*, *Ūgei*, vö. BESE 1978, 354—355, ill. 367—368), *.č* (*Qabič*, vö. BESE 1978, 360), *.qač/.käč* (< *.qa.č*, *.kä.č*) (*Balaqač*, *Tingkeč*, vö. BESE 1978, 359), *.dai/.däi* ~ *.tai/.täi* (*Ča'adai*, *Iduqadai*, vö. BESE 1978, 362—365, ill. 367, *Bektei*, *Böritei*, *Kereidei*, vö. BOYLE 1971), *.qana/.kenä*, *.qina/.kinä* (< *.qa.na*, *.ke.nä*) (*Törekene*, vö. Titkos történet § 198, *Erkene*, vö. BOYLE 1971: 27, *Orqina*, vö. BOYLE 1971. 138) stb.

Úgy gondolom, hogy ezeket a tényeket, illetve a belőlük levonható következtetéseket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezek pedig közvetve bár, de egyértelműen igazolják, hogy a török den. nom. *LAN* kicsinyítő-, becéző képző co-variánsának feltett *UN* nőnévképző is kicsinyítő, becéző jelentést hordoz. Másrészt a *UN* kicsinyítő képző jelenléte a *LU.KAN* képzőbokrban a *KANA*, *nU.tAi*, *.kA.č* (vö. 12 jegyzet), stb. példája nyomán tovább erősíti e képző eredendően török voltát. A mondottak alapján tehát bizton állíthatjuk, hogy a den. n. *UN* kicsinyítő, becéző képző, mint a török *LAN* kicsinyítő képző egyfajta co-variánsa, eredetét tekintve nem mongol, hanem török képző.

Az természetesen más kérdés, és ennek tényét az *Altan*, *Bayan*, *Nomolun* stb. nevek okán vitatni sem lehet, hogy ezzel az eredetileg régi török *UN* kicsinyítő képzővel a 13–14. században mongol, vagy mongolos formájú nőneveket is lehetett képezni. (Ehhez e korszak török és mongol népeinek tartós együttélése adta meg a hátteret.) A török. den. nom. *UN* 'kicsinyítő' azonban csak olyan értelemben és mértékben lehetett mongol képző, amilyen értelemben és mértékben mongol képző lehet pl. a török den. nom. *ly/lig* névszóképző (vö. HOVDHAGEN 1975). Mindkettő tulajdonképpen a törökből átvett jövevényképzők közé tartozik a mongolban.

BESE LAJOS

An Old-Turkic Suffix Designating Proper Names of Women

by LAJOS BESE

The denominal noun-forming suffix *un/ün* occurs in a few names of women of noble descent in the Mongol, Chinese and Mohammedan sources of the thirteenth and fourteenth centuries. Cf. *Altan* from Mo. *altan* 'gold', *Bayan* from Mo. *bayan* 'rich', *Temüün* from OT or/and Mo. *temür* 'iron', *Tümelün* from OT or/and Mo. *tümen* 'ten thousand', *Hö'elün* from OT *ögä* 'wise', *Tegülün* from OT *tegi* 'piece', etc. This suffix *UN* was interpreted by L. Hambis and N. Poppe as a Mongol suffix in its entirety. In opinion of the author of these lines, the suffix *UN* is of a Turkic origin. The suffix *UN* can be interpreted as a co-variant of the denominal noun-forming *LAN* 'diminutive' of the Turkic languages in a following way: *LAN* 'diminutive' [+ common noun, + proper name, + male, - female]: *UN* 'diminutive' [- common noun, + proper name, - male, + female]. — This paper will be published in English probably in the AOH in the near future.